

4. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

Лисенко Л. Г.,

канд. іст. наук, доцент

Шачковська Л. С.,

канд. політ. наук, доцент

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ОБСЄ В ЗОНІ КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

До середини ХХ ст. світова політика будувалася з розрахунку державно-центристської моделі міжнародних відносин, головним суб'єктом якої виступали держави. Вперше така система міжнародних відносин була закладена Вестфальським мирним договором у 1648 році, який підвів підсумок Тридцятилітній війні в Європі і вперше проголосив суверенітет держави як верховенство її на своїй території та незалежність на міжнародній арені, що дозволило навіть невеликим державам стати суб'єктами міжнародної політики [1, с. 15].

В сучасних умовах, поряд з основними суб'єктами світової політики – державами, важливими недержавними акторами на міжнародній арені виступають міжнародні організації. Загальними тенденціями діяльності міжнародних організацій стали, по-перше, посилення регіональних аспектів діяльності; по-друге, значне зростання кількості організацій спеціальної компетенції; по-третє, більш широке наділення міжнародних організацій наднаціональними повноваженнями. Слід зауважити, що масштаби, характер і глибина їх впливу на перебіг міжнародних подій варіюються в досить широких межах.

Першою міжнародною організацією, яка стала політичним суб'єктом міжнародних відносин, була Ліга Націй, заснована на Паризькій мирній конференції 1919 – 1920 років. СРСР став членом Ліги Націй у 1933 році, а в 1939 році був виключений з її складу за розв'язання війни проти Фінляндії. Ліга Націй проіснувала до 1946 року. І. Лосєв, український філософ, зауважує, що

Ліга Націй «не спромоглася створити ефективну систему міжнародної безпеки, з Лігою Націй війни розпочиналися й закінчувалися на всіх континентах, як і без неї. Поступово вона втрачала свій авторитет... демонструвала своє безсилля на тлі всіх збройних конфліктів приблизно так, як нинішні ООН та ОБСЄ, обмежуючись протестами та занепокоєнням» [2, с. 27].

Після Другої світової війни зросла кількість міжнародних організацій. Так, якщо на початку ХХ століття існувало майже 40 міжурядових і 180 неурядових організацій, то на початку ХХІ століття їх налічувалось близько 300 і 5000 відповідно.

Сьогодні, наприклад, на Сході України у зв'язку з агресією Росії та бойовиків так званих «ДНР» і «ЛНР» працюють такі міжнародні організації, як Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародне партнерство з прав людини, Міжнародна амністія, Human Rights Watch.

Зупинимося на характеристиці сфери діяльності Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Зазначимо, що ОБСЄ заснована в 1973 році, до 31 грудня 1994 року мала назву Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, займає найважливіше місце в системі європейської безпеки. Це обумовлено не стільки унікальністю її організаційної структури (членами організації є 57 держав), скільки тим, що залишається чи не єдиною спробою створення загальноєвропейської системи колективної безпеки. ОБСЄ започаткувала гельсінський правозахисний рух. Її членами є країни Західної, Центральної та Східної Європи, США і Канада. Україна є членом ОБСЄ з січня 1992 року. У 1990 році у Паризькому саміті були створені постійні інститути ОБСЄ, а саме Раду міністрів, до якої ввійшли міністри закордонних справ держав-членів організації; Комітет старших урядників, який проводить зустрічі раз на три місяці; на найвищому рівні домовилися проводити кожні два роки зустрічі глав держав і глав урядів. Крім того, згідно з Паризькою хартією,

були створені три постійні органи: Секретаріат, Центр запобігання конфліктам, Бюро для демократичних інститутів і прав людини.

Основні напрямки діяльності ОБСЄ – це, по-перше, мирне врегулювання конфліктів, криз, створення спеціальних моніторингових місій, постконфліктне відновлення; по-друге, інтенсифікація субрегіонального співробітництва, що передбачає обмін інформацією і досвідом між субрегіональними групами, одержання і збереження текстів домовленостей та угод між ними; по-третє, здійснення контролю за дотриманням прав людини й основних свобод, демократії, верховенства закону, захисту прав національних меншин, проведення семінарів по підвищенню кваліфікації суддів і співробітників адміністративних органів влади, спостереження за виборчими процесами, координація дій неурядових організацій; по-четверте, укладання Договору про звичайні збройні сили в Європі, договору «Відкрите небо», консультації у рамках Форуму по співробітництву в сфері безпеки; по-п'яте, розробка нормативної бази доступу громадян до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступі до правосуддя з економічних та екологічних питань.

Сьогодні в Україні в зоні конфлікту на Донбасі на запрошення українського уряду працює Спеціальна моніторингова місія (СММ) ОБСЄ, головним завданням якої є збирання інформації, встановлення фактів порушення миру і підготовка звітів про ситуацію з безпекою та дотриманням прав людини на місцях, а також створення умов для початку діалогу між сторонами конфлікту. Термін перебування місії – до 31 березня 2016 року, але може бути продовжений. Мандат місії не передбачає проведення розслідувань, підготовки висновків. Спостерігачі місії – це неозброєні цивільні люди. До речі, перші спостерігачі почали прибувати в Україну через 24 години після прийняття ОБСЄ рішення про створення місії. Спостерігачі працюють в 10 найбільших містах України, а також у Маріуполі, Краматорську та Северодонецьку. За час перебування СММ ОБСЄ в Україні, на думку її речника М. Боцюрківа, покращились її щоденні звіти, що ретельно перевіряються і

публікуються на офіційному сайті організації, також місія складає щотижневі звіти, які надсилаються до 57 країн – членів ОБСЄ [3, с. 20].

Претенденти на посаду спостерігачів висуваються країнами, які є членами ОБСЄ, потім відбувається перевірка їхньої відповідності посаді, враховується досвід роботи в інших місіях. Перевага надається представникам із сусідніх держав, оскільки вони краще розуміють ситуацію в зоні конфлікту чи володіють мовою країни, в яку направляється місія. Так, за інформацією прес-служби, місія ОБСЄ в Україні на серпень 2015 року налічувала 819 співробітників, 516 з яких – іноземні представники із понад 40 країн. Найбільша кількість спостерігачів із США – 50 осіб, 30 – із Румунії, по 26 спостерігачів із Росії, Польщі та Фінляндії, 23 – із Угорщини, 22 – із Німеччини, 21 – із Італії, по 18 спостерігачів із Великої Британії та Швеції. Понад 50% членів місії мають досвід роботи у воєнній чи правоохоронній сферах. Багато з них працювали в інших місіях ОБСЄ та ООН, знають цей регіон і володіють російською мовою. Всі, хто працює в місії, підписують зобов'язання обов'язкового дотримання норм Кодексу поведінки ОБСЄ [3, с. 20 – 21]. 239 членів місії – українці, які є помічниками, радниками чи обіймають інші адміністративні посади [4, с. 24].

В українській пресі доволі часто критикують СММ ОБСЄ за недостатню ефективність моніторингу в зоні конфлікту на Донбасі. Речник СММ ОБСЄ М. Боцюрків говорить, що їм відомо про цю критику, але спостерігачі місії, по-перше, не виїжджають вночі, бо це дуже небезпечно, по-друге, групи спостерігачів іноді затримують на блокпостах з обох сторін, по-третє, бойовики, як правило, обмежують доступ до місць зберігання важкої зброї або допускають до складів, але не дають можливості перевірити серійні номери важкої техніки. Водночас членами місії аналізуються наслідки конфлікту на Сході для мирного населення, тому що тим, хто залишився в своїх домівках, потрібно відправляти дітей до школи, купувати ліки і предмети першої необхідності, отримувати пенсії. Ще один аспект роботи місії – встановлення діалогу між конфліктуючими сторонами та забезпечення доступу до тих чи

інших місць та об'єктів, наприклад, до місця аварії малайзійського літака чи до об'єктів інфраструктури в районі Горлівки, щоб комунальники могли полагодити водогін [3, с. 21].

Нещодавно глава СММ ОБСЄ в Україні Е. Апакан розкритикував факт збільшення кількості випадків порушення режиму припинення вогню на Сході України, заявивши що «СММ спостерігала і повідомляла про відносне затишшя, яке тривало протягом двох місяців, і про обережні спроби людей у деяких областях повернутися до нормального життя і в свої будинки. Ми закликаємо всі сторони не зводити нанівець ці позитивні зміни, виконувати свої зобов'язання і докладати зусилля для досягнення стійкого миру» [5]. Водночас слід нагадати, що місія ОБСЄ сьогодні не має доступу до 40% окупованої бойовиками території [6, с. 18].

Про необхідність підвищення ефективності діяльності СММ ОБСЄ в Україні, зокрема, заявила й голова Комітету Верховної Ради у закордонних справах Г. Гопко, яка наголосила, що «ми розуміємо, що ефективність ОБСЄ треба підвищувати. І вони теж це розуміють. Недавно в Гельсінкі на 40-річчя Гельсінського заключного акта йшла мова про те, що ОБСЄ необхідно реформувати, що ця організація повинна мати превентивну функцію, грати на випередження конфліктів» [7, с. 23].

В сучасних умовах все частіше дипломатія держав виявляється більш дієвою за обмежену в маневрі дипломатію міжнародних організацій, тим більше, що останні нерідко перетворюються на дискусійні клуби та форуми з мінімальною практичною користю. Французька журналістка А. Лазарева вважає, що «Рада Безпеки ООН паралізована перспективою російського вето, ОБСЄ та Комітет міністрів Ради Європи – обов'язковим принципом консенсусу. Москва або гіпотетично будь-яка інша держава-член, що не зацікавлена в жорстких кроках проти себе, легко знаходить можливість запобігти їм» [6, с. 18]. Український дипломат, голова правління «Майдану закордонних справ» Б. Яременко зазначає, що «міжнародні організації – це не щось таке, що існує і розвивається на ґрунті відстоювання якихось принципів.

Основну роль у будь-якій міжнародній організації відіграють національні уряди. Власне з інтересів та діяльності урядів і складається будь-яка міждержавна організація... Формально всі держави в міжнародних організаціях та об'єднаннях (за винятком Митного союзу) рівні... Насправді ж лише кілька країн мають можливість глобально контролювати порядок денний таких структур, як ОБСЄ, ООН чи навіть РЄ» [6, с. 18 – 19].

Дійсно, консенсус не завжди забезпечує рівноправ'я, бо є держави-лідери, впливові та заможні, які поступово підпорядковують своїм національним інтересам навіть міжнародні організації, тому дедалі частіше у світі говорять про прояви кризи в їхній діяльності.

Література:

1. Газин В. Вестфальская система: испытание XX веком / В. Газин. // Зеркало недели. – 2015. – 28 февраля. – С. 15.
2. Лосев І. Примари «вічного миру»... / І. Лосев. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 26 – 27.
3. Корбут А. Майкл Боцюрків: «Ми можемо бути очима й вухами міжнародної спільноти в зоні конфлікту» / А. Корбут. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 20 – 21.
4. Буткевич Б. Російський слід у моніторингу / Б.Буткевич. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 24 – 25.
5. Глава місії ОБСЄ закликав не зводити нанівець позитивні зміни на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/2015/11/13/7088567/view_print/
6. Лазарева А. Сила автоматизму / А. Лазарева. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 18 – 19.
7. Рибак В. Ганна Гопко: «Західні партнери часто не можуть зрозуміти, чого хочуть українці» / В. Рибак. // Український тиждень. – 2015. – № 32. – С. 22 – 23.